

УДК 070:654.19:316.77

ПОСТМОДЕРНА ПАРАДИГМА СОЦІОПРОСТОРОВИХ ВИМІРІВ МЕДІАДИСКУРСУ

Людмила Чернявська

Інститут журналістики

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: lvch@i.ua*

Стаття присвячена розгляду постмодерного наукового дискурсу з питань соціопросторових координат медіадискурсу. Розгляд соціопросторових концепцій здійснюється в контексті постмодерних проєктів соціальної географії, неомарксисту, структуралізму, деконструкції.

Ключові слова: соціальний простір, постмодернізм, медіадискурс, соціальні практики, соціальні поля, гіперпростір.

Соціопросторові координати гуманітарного наукового дискурсу визначаються сьогодні дифузією наукового знання, залучення інструментарію для окреслення розвитку соціальних практик суспільства та функціонування медіадискурсу і його ролі в соціальному конструюванні. Актуалізацію просторових аспектів буття людини пов'язують із потребою осмислення ідеї стійкого розвитку, глобалізації та регіоналізації (соціальний дискурс – І.Кононов, економічний дискурс – Л.Богущ, Т.Носуліч, Ф.Фукуяма), здійсненням просторового аналізу в контексті досліджень соціальної політики (соціологічний вимір – Л.Лебідь, філософський вимір – Ю.Кристева), огляд урбаністичних тенденцій в розвитку суспільства (О.Сенюра), геоспаціалізм як методологія культурологічного дослідження (Д.Замятін), рефлексія інтернет та кібервіртуального простору (А.Петренко-Лисак) та ін. Соціальні комунікації реалізуються в соціальному хронотопі, тому соціальний простір є простором породження і руху смислів, що визначають координати комунікантів в соціальному просторі та їх відношення. Медіадискурс реалізує інтерпретацію соціального простору і здійснює соціальну взаємодію, беручи участь у процесах соціального конструювання. Окреслення соціопросторових вимірів у науковому дискурсі передбачає побудову системи соціального простору на основі постмодерної рецепції просторових проблем.

Активні соціальні практики вимагають їх інтерпретації, яка має реалізуватись у медіадискурсі. Взаємозв'язок медіа та перетворення соціального простору пов'язаний із суспільними пріоритетами та дотриманням інтересів певних суспільних груп, політичною картою суспільства. Медіа беруть участь у формуванні соціальних уявлень, уявлень про соціальну реальність. Здійснюваний у соціальному просторі рух смислів потребує дослідження з точки зору соціального прийняття. Концептуальні основи соціального прийняття смислів були розроблені в контексті постмодерної парадигми. На це звертає увагу ряд українських вчених-соціологів (дослідження структуралістської методології соціального простору Ж.Шафаренко, модерна та постмодерна інтерпретація соціального простору Н.Міхно), економістів (розвиток соціального простору в

системі економічного простору України Л.Чернюк). Поряд з тим універсальність категорії соціального простору звернула на себе увагу соціально-комунікативних досліджень: С.Довгаль, В.Галич, В.Різун та ін. Так, С.Довгаль розглядає медіапростір як соціальний простір медіафілософії, В.Галич залучає теорію поля П.Бурдьє для аналізу публіцистичної творчості О.Гончара, В.Різун ставить питання про методологію досліджень соціальних комунікацій, зокрема, розгляду журналістики як соціального поля, що надає можливість здійснення масового спілкування.

Постмодерна парадигма соціального простору сформована на основі двох «хвиль» становлення постструктуралізму та постфрейдизму як філософського підґрунтя інтелектуальних пошуків. Постмодернізм творчо інтерпретує та реінтерпретує наукові розробки модернізму із метою точного відтворення тенденцій епохи, що змінила вектори ціннісних орієнтацій. Для прикладу, культурний дискурс відзначається зміною векторів на світоглядні антитези, що сформульовано у дослідженні І.Хасана «Культура постмодернізму», або структуралістський дискурс замінюється деконструктивістським, міфоморфним дискурсом, обґрунтованим Ж.Дерріда.

В період модернізму виникнення терміну соціальний простір в царині соціології (Е.Дюркгейм, М.Зімел, П.Сорокін) було пов'язано із стрімким розвитком соціальних структур в ХІХ столітті. Цей розвиток був пов'язаний із промисловими та демократичними революціями, які вплинули на розвиток економіки, культури, політики в Європі. Ці процеси аналізує Т.Парсонс, простежуючи становлення соціетального суспільства. Автор терміну П.Сорокін звернув увагу на багатовимірність соціального простору (на відміну від тривимірного фізичного) та наявність у кожній із соціальних груп соціальних агентів, що здійснюють контроль та дотримання інтересів групи. К.Левін, формуючи теорію поля в психології, вказує три основні концепти його формування: життєвий простір, що складає потреби, мотивації, настрої, цілі, тривоги ідеали; соціальний та фізичний світи, що не здійснюють прямого впливу на індивіда; «межева зона» життєвого простору, що є наслідком прямого впливу.

У роботі «Межі в груповій динаміці» (1947) К.Левін вказує на появу нових завдань соціологічної науки, зокрема соціо-психологічних аспектів, що були покликані до життя новими соціальними реаліями повоєнного періоду. Ці зміни вимагають інтеграції соціальних наук, переходу від опису соціальних груп до дослідження динамічних змін в групах, а також розробки нових інструментів і методів дослідження [3, с.213]. Всі ці потреби часу відбуваються у векторі постмодерної свідомості, розроблюваної французькими вченими.

Соціопросторова проблематика набуває інтердисциплінарного характеру. Вона виходить за межі соціологічного дискурсу і знаходить реалізацію в соціальній географії, лінгвістиці, культурології, соціальних комунікаціях та ін. Переосмислення соціопросторових координат суспільства здійснюється з позицій неомарксизму, структуралізму, постструктуралізму.

Неомарксизм як основа для роздумів щодо динаміки соціопросторових координат сучасного суспільства характеризується пошуками природи соціального простору. Так, А.Лефевр («Продукція (виробництво) простору») говорить про те, що соціальний простір виробляється суспільством, формується в контексті культурних рухів, економічного розвитку, політичних практик. Він говорить про просторовий код, який може бути не лише прочитаний, але й також зазнає конструювання. Його класифікація просторових кодів (архітектурний, урбаністичний, політичний, мовний) характеризує основну просторову проблематику.

Взаємозв'язки архітектури та політики, зміни простору і влади активно розробляють соціальні географи В.Соджа, Д.Гарві, М.Оже та ін. Перший з названих авторів є представником американської школи неомарксизму, решта авторів досліджують зміни міського простору на прикладі Франції. Ці постмодерні пошуки виконані у контексті критики традиційних підходів до географічного простору і є розробками з соціальної географії, проте вони здійснили вплив на науковий дискурс економіки, культури, філософії, соціальних комунікацій.

Просторова проекція здійснена на усі види суспільних практик, свідчить А.Лефевр, а взаємозв'язки тексту і простору він визначає на рівні мовних кодифікацій, окреслених в контексті соціопросторових параметрів. Ця просторова парадигма заснована на принципах постмодерного сприйняття і розуміння світу, яку характеризує американський культуролог та неомарксист Ф.Джемісон (праця «Постмодернізм і суспільство споживання»), котрий констатує появу нового типу суспільства: «після Другої світової війни став формуватися новий тип суспільства (його по-різному визначали: як постіндустріальне суспільство, транснаціональний капіталізм, суспільство споживання, мас-медіальне суспільство тощо)» [2]. Медіа активно здійснює функцію творення картини світу і стає важливим чинником соціального конструювання. Порівнюючи модернізм, що здійснював фрагментацію соціального життя, з постмодернізмом, він доходить висновку, що для постмодернізму характерний гіперпростір, об'єднаний мережею комунікацій, в які потрапляють індивіди.

Побудову соціального простору за принципами міста, розвиток урбаністичної проблематики постмодернізму пропонує М.Фуко («Інші простори», «Простір, знання і влада»). Він розробляє концепцію гетеротопології – сприйняття і розуміння просторів, що поєднують у собі міфічне та реальне. Це творення ілюзорного простору або реального ідеального просторів та їх природу. Соціальні феномени ХІХ століття призводять до винаходу нових засобів комунікації у просторі як технічного чи природничого характеру, наприклад, залізниця або електрика, а також епідемія, так і гуманітарного, наприклад, бунти. Ці феномени змінюють комунікативну структуру ХХ століття і закладають ґрунт для постмодерної свідомості.

У роботі «Слова і речі» М.Фуко говорить про просторування знання, що здійснюється на основі метафор. Отже, просторовий дискурс має соціальну перспективу. Мова перетинається з простором, завдання дослідження полягало у з'ясуванні того, з яким простором порядку конструювалось знання. Зміна буття речей і порядку, який надає знання, в ХХ столітті вимагає здійснення археології знання.

Класичне знання стає своєрідним підґрунтям для формування нового наукового дискурсу: «На цьому порозі вперше виникло те дивне формотворення знання, яке називають людиною і відкрило простір, притаманний наукам про людину» [6, с.37]. Гра просторів, що є відображенням людського сприйняття, є метафорою знання, ієрархією соціальних відношень. Якщо класичний період відзначається копіюванням простору (автор розробляє типологію форм подібності), то й мова реагує на цю систему подібностей і прикмет.

Звернено також увагу на значення винайдення книгодрукування і його вплив на західну культуру, мову в тому числі, яка своєю природою з цього часу мислить писемністю, відбувається відхід від усного слова і його зорового уявлення. Цей комунікативний прорив було відзначено багатьма дослідниками, зокрема, Г.М.Маклюєн бачить мову як одне із розширень людини в просторі, а алфавітні культури «оволоділи зв'язними лінійними послідовностями як все-

проникаючими формами психічної та соціальної організації» [4, с.98]. Друк став своєрідним архетипом механізації, друкована книжка створила третій світ, змінивши простір та його сприйняття.

Книгодрукування як одне із розширень людини сприяло процесам соціального конструювання, на що вказує філософ: «В соціальному плані книгодруковане розширення людини принесло з собою націоналізм, індустріалізм, масові ринки, загальну грамотність і загальну освіту. Друк подарував образ повторюваної точності, що пробудив абсолютно нові форми розширення соціальних енергій» [4, с.196]. Нові комунікативні технології мали свої психологічні та соціальні наслідки.

Структуралізм як методологія гуманітарних наук пропонує побудову соціальних моделей суспільства і відповідає новому баченню соціального простору. Розроблена французькою лінгвістичною школою (Ф. де Сосюр) методологія виявляє свою інтердисциплінарну перспективу наук гуманітарного циклу. Структуралістську модель соціального простору розробляє П.Бурдьє, розробки якого стали широко відомими на пострадянському просторі завдяки популяризаторській діяльності російських вчених-соціологів (Н.Шматко ініціювала видання «Соціологія соціального простору») і набули активного застосування в галузях соціології, економіки, права тощо.

П.Бурдьє розглядає соціальний простір як простір гри позицій в соціальних полях, якими володіють агенти, і передбачає багатовимірну систему координат. Його концепція соціального простору та теорія соціальних полів ґрунтується на динаміці розподілу капіталу і прибутку, а кожне поле передбачає боротьбу за визначення принципів поділу поля. Він виділяє такі основні типи капіталу: економічний, політичний, символічний та ін.

Сприйняття соціального світу є подвійно структурованим: об'єктивно (соціально структуроване), суб'єктивно (схеми сприйняття і оцінювання вписані в мову і виражають стан відношень із символічною мовою). Ці два механізми беруть участь у конструюванні світу. Ця думка близька до проблеми виявлення механізмів впливу інформації та можливостей визначити інтенсивність та ефективність цього впливу.

Дослідження П.Бурдьє в галузі політики («Соціологія політики») та засобів масової інформації («Про телебачення та журналістику») призводить до двох висновків. Громадська думка не може бути визначена соціальними опитуваннями, бо вони ґрунтуються на соціальному замовленні, тому об'єктивність їх сумнівна і має місце факт навіязування певної проблематики. Поле журналістики є одним із полів культурного виробництва (поряд із юридичним, літературним, науковим, артистичним полями) та місцем дії і протидії агентів, що відзначається низьким рівнем автономії, виявляючи залежність від полів політики та економіки.

Потструктуралізм (Р.Барт, Ф.Гваттарі, Ж.Делез, Ж.Дерріда, Ю.Крістева та ін.) здійснює ревізію структуралістського досвіду і пропонує деконструкцію як новий тип розуміння, поглиблює розуміння соціального простору в контексті дискурсивності. Так, Р.Барт дає визначення тексту: «це такий соціальний простір, в якому не сховається жодна мова і жодний суб'єкт, який промовляє, не буде суддею, господарем, політиком, сповідником, дешифрувальником, і теорія тексту невпинно зливається з практикою письма» [1, с.496]. Медіа як один із засобів соціального інжинірингу вимагає наукової рефлексії методології соціального простору, запропонованого в постмодерній парадигмі, яка відображає

новий тип світоглядних орієнтацій, сформований в нових соціокомунікативних умовах.

Журналістика як особливий тип соціального поля, здійснює соціальне конструювання, специфіку якого визначив В.Різун: «журналістика завжди виходить за межі «свого професійного соціуму» і працює для всіх, для громади, створюючи тим самим певне соціальне поле для людей, таке соціальне поле, в якому кожен приймає ті рішення, які обумовлює це соціальне поле» [5, с.14]. Науковий дискурс пропонує окреслення системи термінологічного апарату соціальних комунікацій із залученням арсеналу соціопросторових шукань постмодерну.

Постмодерний досвід запропонував осмислення соціального простору як категорії «виробництва», що складається під впливом соціальних практик. Окреслення моделі соціального простору ґрунтується на положенні, що соціальний простір є структурованою та структуриуючою структурою.

Рух смислів в соціальному просторі отримує розвиток у контексті традиційної урбаністичної моделі та гіперпростору як мережі комунікацій. Гра просторів створює соціальні комбінації з перспективою соціального конструювання груп, об'єднаних символічним капіталом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Від твору до тексту. Переклад Юрка Гудзя / Р. Барт // Антологія світової літературної-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001. – С. 491-496.
2. Джеймсон Ф. Постмодернізм і суспільство споживання [електронний ресурс] / Переклав А.П. // Ї. – 2000. – №19. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/19-zmist.htm>
3. Левин К. Теория поля в социальных науках / Пер. с англ. – СПб.: Сенсор, 2000. – 368 с.
4. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
5. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії) / В.Різун // Комунікація. – 2012. – № 2. – С.8-17.
6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Пер. с фр. В.П. Визгина, Н.С. Автономовой; Вступ. ст. Н. Автономовой. – СПб.: А-сэд, 1994. – 239 с.

THE POSTMODERN'S PARADIGM OF SOCIO SPATIAL DIMENSIONS OF MEDIA DISCOURSE

Liudmyla Cherniavska

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Melnykova Str., 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine

e-mail: lvch@i.ua

The article is devoted to the postmodern academic discourse on issues socio spatial coordinates of media discourse. Review of socio spatial concepts are carried out in the context of postmodern concepts of social geography, Neo-Marxism, structuralism, deconstruction.

Keywords: social space, postmodernism, media discourse, social practices and social fields, hyperspace.

ПОСТМОДЕРНАЯ ПАРАДИГМА СОЦИОПРОСТРАНСТВЕННЫХ ИЗМЕРЕНИЙ МЕДИАДИСКУРСА

Людмила Чернявская

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

ул. Мельникова, 36/1, Киев, 04119, Украина

e-mail: lvch@i.ua

Статья посвящена рассмотрению постмодерного научного дискурса по вопросам социопропространственных координат медиадискурса. Рассмотрение социопропространственных концепций осуществляется в контексте постмодерных концепций социальной географии, неомарксизма, структурализма, деконструкции.

Ключевые слова: социальное пространство, постмодернизм, медиадискурс, социальные практики, социальные поля, гиперпространство.